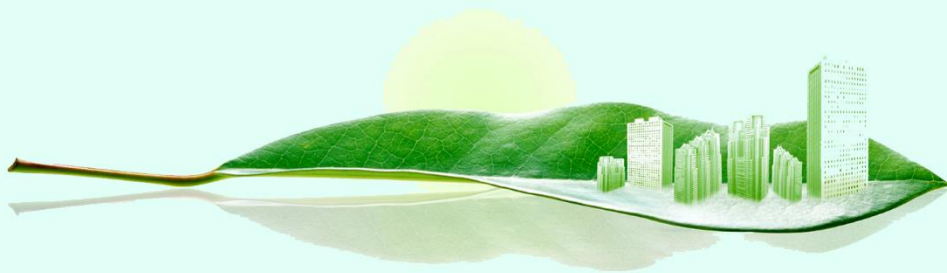

Державна установа
«Інститут економіки природокористування та
сталого розвитку Національної академії наук України»

Сценарно-синергетичні домінанти екологобезпечного природокористування

Київ 2022

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНА УСТАНОВА
“ІНСТИТУТ ЕКОНОМІКИ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ
ТА СТАЛОГО РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ
НАУК УКРАЇНИ”

СЦЕНАРНО-СИНЕРГЕТИЧНІ ДОМІНАНТИ
ЕКОЛОГОБЕЗПЕЧНОГО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

За науковою редакцією
академіка НААН України
доктора економічних наук,
професора М.А. Хвесика

Київ – 2022

УДК 330.15 : 504.062

C45

Сценарно-синергетичні доміанти екологобезпечного природокористування / [М.А. Хвесик, Г.О. Обиход, А.В. Степаненко, В.І. Куценко, А.А. Омельченко та ін.]; за наук. ред. д.е.н., проф., акад. НААН України М.А. Хвесика. – К.: Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України», 2022. – 304 с.

У монографії висвітлюються змістовні ознаки системи сценарно-синергетичних доміант екологічної безпеки. Наведено теоретико-методологічні засади реформування сценарно-синергетичних доміант соціо-еколого-безпечного природокористування в сучасних умовах. Запропоновано системну класифікацію доміант екологобезпечного природокористування за сценарно-синергетичними ознаками. Досліджено особливості процесів трансформації системи вказаних доміант, сформовано критерії та індикатори їх реалізації. Проаналізовано міжнародні підходи до розробки механізмів удосконалення сценарно-синергетичних доміант соціо-еколого-безпечного природокористування, насамперед інституційних, у сфері охорони природних ресурсів, а також спрямованих на недопущення глобальних трансформацій природного середовища. Наведено особливості формування організаційно-економічного механізму досягнення екологобезпечного розвитку в глобальних умовах, визначено роль і значення фінансового простору в концепції екологічної безпеки, що надає можливості для реалізації завдань побудови ефективної системи її гарантування.

Для спеціалістів, які цікавляться питаннями екологічної безпеки, механізмами досягнення сталого розвитку, трансформаційними та модернізаційними процесами, а також викладачів вищої школи, аспірантів, студентів.

Рецензенти:

М.П. Сичевський – акад. НААН України, д.е.н., проф. (Інститут продовольчих ресурсів НААН України);

М.О. Кизим – член-кор. НАН України, д.е.н., проф. (Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України);

І.К. Бистряков – д.е.н., проф. (Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України»).

Монографію підготовлено за результатами виконання НДР «Сценарно-синергетичні доміанти екологобезпечного природокористування» (державний реєстраційний номер 0121U100129).

Рекомендовано до друку вченою радою Державної установи «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України» (протокол №10 від 27 жовтня 2022 року)

ISBN 978-617-14-0027-6 (електронне видання)

© Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України», 2022

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ СЦЕНАРНО-СИНЕРГЕТИЧНИХ ДОМІНАНТ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ.....	8
1.1. Наукові уявлення щодо системи сценарно-синергетичних домінант екологічної безпеки.....	8
<i>Структура та змістовні ознаки процесу формування сценарно-синергетичних домінант екологічної безпеки.....</i>	<i>8</i>
<i>Процес формування сценарно-синергетичних домінант екологічної безпеки: міжнародний досвід.....</i>	<i>11</i>
<i>Структура та характеристики процесу формування сценарно-синергетичних домінант техногенної безпеки.....</i>	<i>23</i>
<i>Структура та змістовні ознаки процесу формування сценарно-синергетичних домінант екологічної безпеки у сфері поводження із відходами.....</i>	<i>30</i>
1.2. Теоретико-методологічні засади реформування сценарно-синергетичних домінант соціо-екологобезпечного природокористування в сучасних умовах.....	35
1.3. Системна класифікація домінант екологобезпечного природокористування за сценарно-синергетичними ознаками.....	45
1.4. Формування системи сценарно-синергетичних домінант у сфері управління відходами.....	53
1.5. Трансформація системи сценарно-синергетичних домінант соціо-еколого-економічної безпеки.....	56
1.6. Міжнародний досвід формування системи сценарно-синергетичних домінант екологічної безпеки в контексті сталого розвитку.....	70
1.7. Факторний підхід до формування системи сценарно-синергетичних домінант соціо-еколого-економічної безпеки.....	75
1.8. Формування критеріїв та індикаторів реалізації системи сценарно-синергетичних домінант соціо-еколого-економічної безпеки.....	89
<i>Формування критеріїв та індикаторів реалізації системи сценарно-синергетичних домінант соціальної безпеки.....</i>	<i>95</i>
<i>Формування критеріїв та індикаторів реалізації системи сценарно-синергетичних домінант у сфері управління відходами.....</i>	<i>107</i>
<i>Сценарне планування еколого-безпечного природокористування на прикладі атмосферного повітря міста Києва.....</i>	<i>110</i>
РОЗДІЛ 2. МЕХАНІЗМ РЕАЛІЗАЦІЇ СИСТЕМИ СЦЕНАРНО-СИНЕРГЕТИЧНИХ ДОМІНАНТ ЕКОЛОГІЧНОГО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ.....	118
2.1. Організаційна складова гармонізації соціо-еколого-економічних зв'язків у системі сценарно-синергетичних домінант екологічної безпеки..	118

2.2. Міжнародний досвід застосування механізмів вдосконалення сценарно-синергетичних домінант соціо-екологічнобезпечного природокористування.....	123
2.3. Формування організаційно-економічного механізму досягнення екологічнобезпечного розвитку в глобальних умовах.....	131
2.4. Визначення фінансових інструментів та засобів механізму гарантування екологічної безпеки.....	136
2.5. Механізми та інструменти реалізації системи сценарно-синергетичних домінант екологічнобезпечного природокористування.....	144
<i>Економічний інструментарій реалізації домінант екологічнобезпечного природокористування у сфері.....</i>	<i>150</i>
<i>Економічний інструментарій реалізації домінант екологічнобезпечного природокористування у сфері управління відходами.....</i>	<i>169</i>
2.6. Енергетична й екологічна безпека України в умовах війни.....	176
2.7. Стратегування сценарно-синергетичних домінант екологічнобезпечного природокористування.....	179
2.8. Аналіз та оцінка стану екологічної безпеки за сучасними сценарно-синергетичними домінантами.....	191
2.9. Удосконалення фінансово-економічного механізму розвитку сценарно-синергетичних домінант соціо-еколого-економічної безпеки природокористування.....	203
2.10. Організаційно-управлінські вектори реалізації системи сценарно-синергетичних домінант соціо-еколого-економічної безпеки.....	215
2.11. Організаційно-управлінські вектори реалізації системи сценарно-синергетичних домінант соціо-еколого-економічної безпеки сфери відходів.....	232
2.12. Розробка організаційно-економічного інструментарію подолання наслідків надзвичайних ситуацій та екологічних катастроф від бойових дій.....	236
ВИСНОВКИ.....	268
ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ДЖЕРЕЛ.....	273
ДОДАТКИ.....	288

ВСТУП

Актуальність синергетичного аналізу та моделювання нині обумовлено особливостями сучасної епохи, з її нестабільністю, змінністю соціального буття людства, його економічного розвитку, що є стійкою, усталеною характеристикою сучасності. Наведено визначення складної соціо-еколого-економічної системи та її складових підсистем як предмета дослідження синергетики. Розглянуто основні теоретичні, методологічні та методичні підходи, що надають змогу будувати адекватні математичні моделі, які описують ефективний стан соціальної, екологічної та економічної складових розвитку об'єкта, системи (підприємства, території, країни тощо) з погляду синергетики.

Нині питання визначення ефекту та ефективності широко розглядається науковцями у низці економічних досліджень. Поряд із тим теоретичні та методичні аспекти синергетичної ефективності залишаються поза увагою, хоча це доволі перспективний та актуальний напрям наукових досліджень зважаючи на сучасні нестабільні умови. Функціонування складних соціо-еколого-економічних систем потребує нового теоретичного та методичного апарату з метою комплексної оцінки їх діяльності. Для цього необхідно здійснити теоретичне та методичне комплексне, синергетичне обґрунтування ефективності функціонування складних соціо-еколого-економічних систем.

Актуальність роботи обумовлюється потребою сформувати систему домінант екологобезпечного природокористування, оскільки існуючі нині не відповідають трансформаційним викликам. Серед актуальних напрямів цього процесу виділяють сценарно-синергетичний, котрий дозволяє передбачувати можливі вектори розвитку екологічної небезпеки, прогнозувати поведінку суб'єктів її гарантування і формувати систему управління, котра ґрунтується на внутрішніх механізмах самоорганізації. В свою чергу, це дозволяє запроваджувати превентивні заходи щодо економічної, соціальної та

екологічної нестабільності. В даному контексті доміанти є тим управлінським інструментарієм, який здатний реалістично відобразити спектр можливих альтернатив зміни системи безпеки в майбутньому. Особливість ж їх застосування обумовлюється багатьма обставинами, провідними серед них визнано інформаційну адресність, точну оцінку екологічного навантаження за умови зміни ситуації чи співвідношення у різних сферах діяльності (споживання/виробництво ресурсів) тощо. Згідно запропонованого сценарно-синергетичного підходу прийнято виділяти дев'ять основних аспектів екологічної безпеки: штучність, комплексність, тривалість, структурну стійкість, квантифікованість, адресність, керованість, змістовність та дуальність, які у різному поєднанні та з відповідною пріоритетністю зумовлюють її генезис та управлінські дії. Саме з комплексністю та дуальністю пов'язано синергетично-часові ознаки безпеки, котрі визначатимуть доміанти екологобезпечного природокористування.

Мета роботи полягала у розробленні системи сценарно-синергетичних доміант екологічної безпеки природокористування. Виконані дослідження знайшли реалізацію в публікаціях і впровадженні результатів дослідження в державних органах України.

Монографія виконана в Державній установі «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України». Автори: акад. НААН України, д.е.н., проф. М.А. Хвесик (вступ, підрозділи 1.1, 2.5, 2.12, висновки); д.е.н., с.н.с. Г.О. Обиход (вступ; підрозділи 1.1; 2.7; 2.10; 2.12; висновки); д.г.н., проф. А.В. Степаненко (підрозділи 1.1.; 1.2; 1.6; 2.2); д.е.н., проф. В.І. Куценко (підрозділи 1.1; 1.5; 1.8; 2.5; 2.10; висновки); к.е.н., с.н.с. А.М. Горський (підрозділи 1.3; 1.8); к.е.н., с.н.с. Ю.М. Маковецька (підрозділи 1.1; 1.4; 1.8; 2.5; 2.11; висновки); к.е.н. А.А. Омельченко (вступ; підрозділи 1.1; 1.7; 2.1; 2.3; 2.4; 2.8; 2.9; висновки); к.е.н. В.В. Бойко (підрозділи 1.1; 1.7; 2.6; 2.12); м.н.с. А.М. Анісімов (підрозділи 1.1; 1.5; 2.5); м.н.с. В.Є Щуліпенко (підрозділи 1.4; 1.8; 2.5); м.н.с. І.О. Міскевич (підрозділ 1.7); асп. П.І. Пойдин (підрозділ 2.8).